Philby, Harold Adrian Russell (1912–1988)

Az OSS (Office of Strategic Services - Stratégiai Szolgálatok Hivatala, az amerikai hírszerzés és kémelhárítás központi szerve a második világháborúban), frissen létrehozott hírszerző szervként komoly lemaradásban volt az angol titkosszolgálathoz képest a második világháború idején. Az amerikai ügynököknek szükségük volt angol kollégáik tanácsaira, segítségére. A „mesterek" és tanítványaik sokszor azonos korúak voltak, így történhetett, hogy a háború során a bajtársiasság fokozatosan igaz barátságokká alakult. A hidegháború kezdetén a meglévő kapcsolati rendszerek az amerikai és az angol „kuzinok" között újra működésbe léptek, és stabil információs csatornák alakultak ki a két ország között. Az angol kémelhárítás, az MI6 (Military Intelligence, Section 6 – Katonai Hírszerzés, 6-os Szekció, az angol hírszerzés) külön washingtoni megbízottat rendelt az Egyesült Államokba 1949 októberében. Az ő neve Harold Adrian Russell Philby volt, akit barátai csak Kimként ismertek. Szakértelme és felkészültsége kiváló volt, sokan az MI6 következő vezetőjét látták a személyében. Politikai megbízhatósága és antikommunista nézetei vitathatatlanok voltak.

Kim Philby 1912-ben született és a Cambridge Egyetemre járt. Évtizedeken keresztül titokban tartotta, hogy tagja lett az ún. cambridge-i ötöknek, akiket egy NKVD-ügynök, Arnold Deutsch szervezett be. 1933-ban Philby mellett Donald MacLean, Guy Burgess, Anthony Blunt és John Cairncross csatlakozott a szovjet kémszervezethez. Ezután lett csak az angol titkosszolgálat tagja, és meredeken ívelő karrierjének köszönhetően hamarosan az MI6 antiszovjet divíziójának vezetője lett.

Philby egyetemi évei alatt szimpatizálni kezdett a marxizmussal, már 1931-ben tagja lett az egyetem Szocialista Társaságának. A kapitalizmus és a gazdasági világválság visszásságai, valamint a fasizmus erősödése miatt fordult a szovjet-modell irányába. Sokat utazgatott diákként, Berlinben végighallgatta Hitler zsidókat ostorozó beszédét, és tanúja volt a német kommunista párt betiltásának. Itt ismerkedett meg egy fiatal zsidó lánnyal, Litzi Friedmannel, akit feleségül vett és együtt utaztak vissza Angliába. Philby az egyetem után látszólag eltávolodott marxizmustól, elutasította addigi barátait, és Litzit is elhagyta, megszakított minden kapcsolatot, ami a kommunistákhoz köthette. A *The Times* tudósítójaként 1936-ban megjárta a spanyol polgárháborút. Úgy tűnt Francóval szimpatizál, de valójában a Szovjetuniónak dolgozott hírszerzőként.

Walter Krivitsky, a szovjet hírszerzés nyugati egységeinek vezetője 1938-ban az Egyesült Államokba szökött, számtalan információt átadva az amerikaiaknak. Miután 1940 januárjában egy hónapot Angliában töltött, jelentést tett egy skót kettősügynökről és egy fiatal újságíróról, akik információi szerint a Szovjetuniónak dolgoztak, utóbbi pedig az oroszok megbízásából a spanyol polgárháborúban dolgozott. Krivitsky nem jutott elég információhoz, hogy meg tudja nevezni az ügynököket, és ekkoriban nem is igazán bíztak benne az amerikaiak, így Philby kilétét

nem tudta fenyegetni. Krivitsky hamarosan tisztázatlan körülmények között meghalt. Philby egykori baloldali nézeteit ifjúkori hóbortnak tekintették csak, amit idővel sikerült kinőnie. 1940 nyarán otthagyta a *The Time*st, és a háború miatt jelentkezett az MI6 Ötös Szekciójához, a kémelhárítás részlegéhez.

1943-ban érkezett James Angleton Londonba, az ifjú OSS-tiszt mentora pedig Kim Philby lett. Az angol ugyan idősebb volt öt évvel, de nagyon sok közös vonásra leltek egymásban, így a munkakapcsolat hamar barátsággá alakult. Philby hiába szabadult meg Krivitskytől, 1945-ben egy újabb átálló NKVD-tiszt fenyegette: Konstantin Volkov, aki az átszöktetésért cserébe információkat kínált fel az angoloknak a beépült szovjet ügynökökről. Egy héttel később Philby asztalára került az a jelentés, amelyben Volkov információkat ígért két a külügyminisztériumban működő kémről, és arról a „tégláról", aki az angol kémelhárítást vezeti. Philby abszurd helyzetként írja le későbbi művében, a *My Silent War*ban, amint önmagáról kapott jelentést. Azonnal intézkedett, és értesítette Moszkvát Volkov átállási kísérletéről. Többé senki nem hallott róla.

1949-től Philby washingtoni megbízottként napi szinten járt Angleton irodájában, információkat cseréltek minden ügyben. Az Egyesült Államokban azonban nem csak egy tag volt jelen a „cambridge-i ötökből". Donald MacLean 1944 és 1948 között a külügyminisztériumban dolgozott Washingtonban, Guy Burgess pedig 1950-től az ottani brit nagykövetség diplomatája lett. A CIA ekkoriban egyre komolyabban vette Krivitsky információit, így a 10 évvel ezelőtti skót és angol kettősügynökökről szóló memorandumát is újravizsgálták. Emellett az amerikaiak lehallgattak egy New Yorkban működő KGB-ügynököt, akinek rádióüzeneteiből kiderült: egy magas rangú brit „tégla" dolgozik a Szovjetuniónak. Az információ-csatorna a Venona operációs nevet kapta, a CIA lázasan nyomozni kezdett az ügynökök után, és egyre szűkítette a gyanúsítottak körét.

A téglák utáni hajsza közepette sor került egy olyan botrányra, amiről a CIA-vel foglalkozó szakirodalom nagy része – köztük a Wilderness of Mirrors és a Flawed Patriot is – említést tesz. Philby 1951 januárjában vacsorára hívta barátait és kollegáit Nebraska Avenue-i házába. A vendégségbe hivatalos voltak az FBI és a CIA prominens személyiségei és feleségeik, köztük az Angleton- és a Harvey-házaspár. Az este borzalmasan sikerült. A vendégek evés után átültek a nappaliba iszogatni, a történések innentől irányíthatatlanná váltak. Eleve érezhetően lappangó feszültség volt a társaságon belül az FBI és a CIA dolgozói között. Ráadásként jelen volt Guy Burgess is, akire ferde szemmel néztek az amerikaiak a hatóságokkal támadt konfliktusai miatt: az angolt többször elkapták ittas vezetésért, csak diplomata státusának köszönhette felmentését. Burgess a vendégségben is túl sokat ivott, ennek eredménye volt, hogy inzultálta Bill Harvey feleségét, egy obszcén karikatúrát rajzolt róla. Harveynál ez „kivágta a biztosítékot" és nekiugrott Burgessnek. A dulakodókat Philby tudta csak szétválasztani, Angleton pedig kivitte Harveyt a házból és lecsillapította. Burgess tovább „szórakozott", mintha semmi sem történt volna, az angol és amerikai „kuzinok" kapcsolatában azonban törést jelentett ez az eset.

A Venona-jelentést követő nyomozás hamarosan egy személy köré csoportosította

a bizonyítékokat. Az összegyűjtött információk szerint a Homer fedőnevű szovjet „tégla” 1944 júniusában terhes feleségéhez utazott New Yorkba. A lehetséges kettősügynökök köre egy személyre szűkült, kikristályosodott a kép a titokzatos „tégla” körül, aki nem volt más, mint Donald MacLean, a cambridge-i ötök harmadik tagja.

Röviddel a katasztrofális estély után, Philby tudomást szerzett az amerikaiak bizonyítékairól, és titokban hazaküldte Burgesst Londonba, hogy értesítse MacLeant a bajról. Arra azonban nem számíthatott, hogy MacLeannel együtt ő is menekülőre fogja. 1951. május 25-én Burgess bérelt egy Austint és MacLean házához hajtott. Felvette öreg barátját, és Southampton kikötőjében egy éjjeli hajóra szállt, hogy elhagyják Angliát. Egy hajós utánuk kiáltott, hogy mi lesz az Austinnal, mire ők azt felelték: „Hétfőn visszajövünk!” Többet nem látták őket, legközelebb csak 1956-ban Moszkvában egy sajtótájékoztatón.

Burgess szökése Philbyt is nehéz helyzetbe hozta. Ismeretes volt mindenki előtt, hogy az egyetem óta barátok voltak, Burgess egy ideig Philbynél is lakott. A CIA-t aggasztotta a tény, hogy információkat osztottak meg valakivel, aki egy szovjet-ügynököt szállásolt a házában. Személye Burgess miatt gyanússá vált. Bill Harvey elhatározta, hogy minden információt leellenőriz, ami Philbyvel kapcsolatba hozható. Az egykori FBI-ügynök, tapasztalt szövetségi nyomozóként fáradhatatlan munkával rakosgatta össze az apró részleteket, a puzzle-játék darabjait. Munkamániája, kitartása páratlan volt, Philby karrierjének minden állomását pontosan megvizsgálta. Több oldalról elemezte spanyolországi tevékenységét a 30-as években, és törökországi munkáját a második világháború alatt. Harvey azt is vizsgálta, hogy Philby milyen információkhoz juthatott hozzá Angletonon keresztül. A Cég ekkoriban indította meg akcióit a szovjet szatellitállamokba. Az OPC vezetője, Wisner irányította ezeket a műveleteket. Az átdobott ügynököket Keleten elfogták és kivégezték, vagy soha többé nem lehetett hallani róluk. Elképesztő sikertelenség jellemezte, főleg az Albániába küldött ügynökök esélytelensége volt megdöbbentő. Úgy tűnt, a helyi kémelhárítás mindig egy lépéssel a CIA előtt járt, információiak pedig nyilvánvalóan a nagy testvértől, a KGB-től érkeztek. Az albán műveletek valahol kiszivárogtak Washingtonból. Wisner jól ismerte Philbyt, és Harveyhoz hasonlóan egyre inkább gyanakvóan tekintett rá.

1951 júniusában, hat hónappal a rémes vacsoravendégség után Harvey memorandumot írt a CIA igazgatójának, Walter Bedell Smithnek, melyben leírta összegzését a Burgess–Philby ügyről, és ebben arra az eredményre jutott, hogy Kim Philby minden bizonnyal a KGB ügynöke. Bár konkrét bizonyíték nem szerepelt a feljegyzésben, szerzője csupán olyan gyanús részleteket talált, miszerint Philby minden alkalommal szerepelt valahol, neve mindig előbukkant, amikor egy művelet sikertelenre fordult, és az oroszok dörzsölhették a tenyerüket.

Pár nappal később Angleton is memorandumot fogalmazott meg, melyben Burgesst

elítéli, de Philbyt nem gyanúsítja, úgy vélekedett, hogy Harvey bizonyítékait két-három különböző oldalról meg lehet vizsgálni, és csak az egyik támasztana alá bármi gyanút. Érthető, hogy Angleton nehezen fogadta el a gondolatot, hogy barátja és mentora évek óta az ellenség oldalán állt.

Bedell Smitht Harvey levele győzte meg, és pár napra rá továbbította az MI6 igazgatójának Londonba, azzal a kiegészítéssel, hogy Kim Philby innentől kezdve nem kívánatos személy Washingtonban, és megkérte VI. György király kormányát, hogy ne helyezze vissza többet a megbízotti pozícióba.

Philby őrült dilemmába került: kövesse barátait Moszkvába, vagy határolódjon el tőlük, és bizonygassa továbbra is ártatlanságát? A második mellett döntött és visszatért Londonba, mintha mi sem történet volna. Hamarosan szép csöndben eltávolították az MI6-ből, újságíróként a *London Observer*nél dolgozott.

Neve 1955-ben került újra elő, amikor a közvélemény számára is ismertté vált a cambridge-i szovjet ügynökök története, és Philbyt egyre többen Burgess és MacLean mellett a „harmadik emberrel” kezdték azonosítani. Amint egyre közelebb jutottak a bizonyítékokhoz, úgy szorult Philby nyaka körül a hurok. A végső bizonyítékot egy átálló KGB-tiszt szolgáltatta, Anatoliy Golitsyn, aki 1961 decemberében azzal kereste meg a CIA-t, hogy átszöktetéséért cserébe azonosítani tudja az MI6-be beépült szovjet ügynököt. Golitsyn információi alapján közeledett az idő, amikor Philby nem játszhatta tovább ártatlanságát. 1963 januárjában a *London Observer* bejrúti tudósítójaként szökött Moszkvába.

Haláláig a Szovjetunióban élt, munkásságáért kitüntette a KGB. Philby óriási károkat okozott a CIA-nek. A Cég egy „téglát” sikerrel eltávolított, azonban nem Philby volt az utolsó.

(Csabai Dávid)

Források

- John Earl Haynes – Harvey Klehr: *Venona*. Yale University Press, New Haven, 1999.
- David C. Martin: *Wilderness of Mirrors*. The Lyons Press, Guilford, 2003.
- Norman Polmar and Thomas B. Allen: *The Encyclopedia of Espionage*. Gramercy Books, New York, 1997.
- John Ranelagh: *CIA. A History*. BBC Books, London, 1992.
- Bayard Stockton: *Flawed Patriot*. Potomac Books, Washington D.C., 2006.